

THE TRAMPS AND THE POWER

(TO THE PROBLEMATICS OF THE „TRAMP“ MOVEMENT IN THE SOCIETY
FROM THE BEGINNING OF THE 1920'S TO THE PRESENT)

Summary

The specific feature of the tramping is the fact that, in spite of its 80-year-tradition and a real mass character, it has always verged on becoming illegal. This is a consequence of the very substance of the activity – a free camping outdoors, outside the parcels or objects sanctioned for this purpose by competent state authorities or private owners. The intensity of the restrictive measures of the administrative machinery towards tramping is unsteady – sometimes the activity has been tolerated, sometimes suffered in silence, but also occasionally or systematically persecuted. This occurred during all regimes – at the times of the first Czechoslovak Republic, during Nazi occupation, during the „building of the socialism“ times, but also nowadays. The motives that drove the oppression of the tramp movement for part of the state organs of course differed considerably.

Between the wars the tramp movement has been restricted by the police, who applied especially the so called „Kibar's law“, forbidding the camping and outdoor activities of the single youths of the opposite sex. During the occupation times the tramps have been persecuted by the security organs of the protectorate police and by the German Gestapo, who suspected them of being involved in the resistance movement and helping the partisans. In the socialist era the tramps had to hide from the foresters, police forces and their wardens stationed in the villages, who resented the existence of the relatively informal tramp movement outside the official structures, their free movement over the country as well as their traditional sympathies toward the heroes of the American West. showed by their clothing and other attributes. In the last ten years, the tramps are being accused of breaking the nature protection laws and they are persecuted especially by the representatives of the State conservation department.

Translation: Markéta Křížová

Romové jako etnikum či národnost jsou historicky vzniklou skupinou lidí, která má společný původ, užívá vlastního jazyka nebo dialektů, vyznačuje se zvláštní kulturou a odlišným životním způsobem.

V minulosti bývali spolu s příslušníky různých deklasovaných a asociálních vrstev zařazováni pod souhrnným pojmem a označování slovem *cikáni* ve smyslu obecného podstatného jména (apelativu). Jejich vlastní jméno (ethonymum) se vyskytuje ve dvoji podobě: okolini společnost je nazývala alethonymem *Cikáni*, oni sami si říkali a při svém pojmenování používali autoethonyma *Roma* (ř. Řidé; Romové).

Poněvaž prameny a po nich namozte také literatura uvádějí cikány obvykle jako celek bez jejich další diferenciace na Cikány-Romy, připadne dále na tuláky, žebráky a ostatní jim podobné vydědence, mohou z toho vznikat problémy nejenom při heuristice, ale také při kritice a zejména při interpretaci. Pokud se nevykytnují v řeci materiálové báze etnomytická pojmenování, nezbyvá jiná možnost než pracovat pouze s apelativy, a vědomě se tak dopouštět většího nebo menšího zkrášlování skutečnosti.

Cikáni se objevili na teritoriu Moravy nejpozději počátkem 15. století. Nejstarší zmínku o nich obsahovala dnes už nedochovaná učební kniha města Znojma, ve které byl k roku 1417 zaznam o poskytnutí dosti vysoké almužny procházejícím cikánským kočovníkům: vydali se tehdy na pochod z Podunají přes Uhry směrem na západ a jejich trasy vedly také našimi zeměmi.¹

V průběhu 16. století informací o Cikánech a jejich „protulování“ zvořila přibývalo a spolu s tím se začala množit i proticikánská represe. Moravský zemský sněm roku 1538 a pak opakovaně v letech 1549, 1550, 1576, 1579, 1580 a 1599 přikazoval, aby se cikánští kočovníci a tláči nepouštěli do země a aby je tu nikdo nepřechovával a nepodporoval, aby odtud byli vypovídati a v případě návratu aby byli chytáni, vězněni a popraveni.² Jestliže byla taková nařízení znovu a znovu vydávána, svědčilo to buď o jejich nedůsledné realizaci, nebo o jejich malé účinnosti, soustavně se opožďující za proudem Cikánů, kteří vstupovali do země z Uher a postupně také z Polska.

V raném novověku přecházely na moravské a slezské území různé skupiny přistěhovalců, z nichž jedny byly přijímány s ohotou, druhé se zjevným nepřátelstvím. Vrchnosti věnovaly pozornost hospodářsky přínosnému židovskému a německému obyvatelstvu (zejména novokřtěncům a flacciantům), neměly však zájem o Cikány a jiné lidi z okraje

společnosti – před jejich charakteristikami se totiž vyskytovaly samé záporné předpory, neboť byli považováni za nepotřebnou, nepřijemnou, nebezpečnou, a proto nežádoucí přítě. Z Cikánů se tak stávali oprávněví psanci, postavení zcela mimo zákon. Jejich perzekuce postupovala za Leopolda I. a Josefa I., dosáhla vrcholu za Karla VI. a pokračovala i za vlády Marie Terezie.³

První z uvedených Habsburků vydal v letech 1674, 1680, 1688 a 1689 sérii vyhošťovacích dekretů, podle nichž nesměli být Cikáni trpěni v žádné z císařských zemí a po dopadení měli být odhad vyházeni za hranice. Zosměl dekret z roku 1697 prohlásil objekt pronásledování za „vogelfrei“, muž smej při švančicích kdokoli zastřelí jako škodnou zvěř, kdežto ženy a chlapic byli trestáni uříznutím ucha, vymškáním kolem šibenice a následným vypovězením ze země. Při opakovaném zadržení se trest smrti vztahoval také na ženy, které měly být stáry mečem.

Podle dekretu Josefa I. z roku 1706, který opakoval proticikánská nařízení z doby předcházejícího císaře, byly na hranicích a podél významnějších cest vyzbočovány tabule s vystrázanými nápisy proti příchodu Cikánů a s vyobrazením trestů za tento přešpek (muž oběšený na šibenici, žena a chlapec při řezání uší a mškání metlami). Na Moravě se takové tabule objevovaly od roku 1708, ve Slezsku od roku 1721.

Nejvyššího a svými důsledky nejostřejšího bodu dosáhli postupy proti Cikánům za panování Karla VI. Jeho dekret z roku 1717 zopakoval předešlá proticikánská nařízení a upřesnil postupy za poskytování úkrytu a jinou pomoc. Další dekret z roku 1721 ukládal při opětovném dopadení trestat ženy mečem, zatímco došti silným chlapcům mělo být uříznuto druhé ucho; děti byly popraveny makám odebrány a dávány do špitálů, kde měly být vedeny k pracovním návykům a vychovány v duchu křesťanské víry. Třetí dekret z roku 1726 unifikoval trestní postupy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Kládsku ve smaze: „*inestí jednostejnosti a rovnosti, která by budoucně v potrestání té zemhubici cikánské sboře držána a zachována býti mohla*“.

Proticikánské pronásledování se začalo poněkud uvolňovat teprve v tereziánské době. Na základě dekretu Marie Terezie z roku 1749 byli vyházeni a dopadení Cikáni trestáni pouze vypovězením ze země. Pokud se ale zjistilo, že už se takto jednou provinili, vypaloval jim kat na záda písmeno R (podle latinského *religatus*, tj. vyhoštěný) a po sepsání hrdečního reversu byli znovu vyhánáni. Při třetím návratu a chybní byli muži a dostatečně vzrostlí chlapi oběšeni a ženy stáry mečem. Dekret z roku 1751 zosměl ustanovení, podle něhož byli Cikáni po prvním dopadení postaveni na pranýř, zbičováni katem a teprve pak vyhoštěni ze země.

Podle ortelních manuálů pražského apelačního soudu proběhlo v letech 1694 – 1763 celkem 527 hrdečních procesů proti Cikánům, z toho 514 v Čechách a 13 na Moravě a ve Slezsku. Pro potulku a nedodržení zakazu vstupu do země byli např. odsouzeni k trestu smrti provazem Wolf Reisinger v Novém Městě na Moravě (1710), Václav Wenzel v Hostěradicích (1718), Václav Kovalský ve Velké Bitesí (1718), Johann Tammenbaum se synem téhož jména v Krmově (1722) ad.⁴

Od konce 17. a začátku 18. století, tedy v době kulminujícího pronásledování cikánských kočovníků a tuláků, začaly na jihovýchodní Moravě některé vrchnosti trpět na svých panstvích rodní Cikánů-kovářů, dávaly jim souhlas k pobytu a tím určitou výjimku z běžných tchdy vztahů, tj. zadržování a nefilosofního trestání. Kováři na rozdíl od ostatních cikánských psanců neohrožovali totiž veřejnou bezpečnost a přinášeli určitý užitek. Zhotovovali drobné výrobky, jimiž nekonkurovali cechovnímu řemeslu a kleté přitom nacházely odbyt v poddanských hospodářstvích.

Prvním doloženým cikánským kovářem, kterého trpěl nejpozději od roku 1698 Dominik Ondřej Kounie na svém uherskobrodském panství, byl Štěpán Daniel. Požíval vrchnostenskou ochranu, zdržoval se přímo v Uherském Brodu a živil se drobnou kovářskou prací, provozovanou kočovně po okolních obcích. Další osudy jeho rodiny dávají nahlédnout do zřejmáho a dosud málo prozkoumaného sedimentarizantního procesu Cikánů.⁵

Štěpánovi potomci pobývali nadále na uherskobrodském panství, měli však pasy a mohli nabízet kovářské výrobky a služby v širším areálu, než jakého užíval jejich otec. Pět synů a několik zeťů nesmělo však chodit za živobytím společně, ale jen po jednotlivých rodních, muselo odložit cikánské zvyky a kroj, zavazovalo se při vstupu Cikánů z Uher na moravské území tyto vetřelce zadržovat a předávat k potrestání. Část trpěných však tyto podmínky nerespektovala a dopouštěla se různých přešpeků, takže roku 1747 dal Václav Antonín Kounie-Ritberg všechny Cikány ze svého panství vypovědět a ozbrojení portáři je měli eskortovat za moravsko-uherské hranice.

Když krátce nato připravovala Marie Terezie vydání svého prvního proticikánského dekretu, vyžádala si dobrozdání, zda nemají být z jeho účinnosti vyňaty rodiny cikánských kovářů trpěné dodeřadma na jihovýchodní Moravě. Na základě vyjádření moravské reprezentace a komory povolila pak zvláštním reskriptem roku 1750 pobýt pouze dvěma Štěpánovým synům, kdežto jejich zbyvajícím bratřím a zetřím byl připadný návrat zakázán.

Syn Tomáš pak zakorvil se svou rodinou v Kunovicích na lichtenštejnském panství Uherský Ostrůh a vybaven passem provozoval dál kočovné kovářství po celém Hradíštském a také Přerovském kraji; jeho potomci se uvažali roku 1782 v poddanství a rozšířili se v 9 obcích uhersko-ostřezského panství. Druhý syn Antonín vystřídal několik misů pobýrů, aby zavět života strávil v obci Ježera v Brněnském kraji; jeho potomci se rozšířili na panství Pozořice a okolním lichtenštejnském pozemkovém majetku na jihovýchodní Moravě.

Oproti těmto synům se Martin, Josef a Ondřej, donuceni opustit moravské teritorium, odebrali do sousedních Uher, kde je však tamní cikánské komunity odmítly přijmout a neustále je vypuzovali. Z bratřů a jejich rodinných příslušníků se stali skuteční štvanci: v jedné zemi nebyli snášeni krajskými a vrchnostenskými úřady, ve druhé zase zneprátenými Cikány. Teprve po intervenci císařské kanceláře dostala každá rodina po jednom domku v blíže neurčených obcích, kde se však Danielové nezabydli, vedli potulky a údajně pohoršlivý život a měli být potrestáni na základě pláných proticikánských nařízen. Podle soupisu z roku 1769 zdřžoval se syn zemeleho Martina Adam se svou rodinou v Nové Lhotě na panství Strážnice, Josefova velkorodina byla rozptýlena v Kunovicích, Lískovci a v Bohuslavovicích a konečně Ondřej pobýval se ženou v Syrovíně na panství Bzenec. Kromě toho se nacházely v Hradíštském kraji velkorodiny Josefa a Jana Holomkových a také Martina Malíka, tj. cikánských kovářů a konšských handlířů, kteří byli se Štěpánovými syny sesřvagřeni.

Štěpán Daniel byl tedy cikánským kovářem, užitečným jak pro vrchnost, tak pro poddané. Z generace jeho potomků zajišťovalo kovářství obživu především dvěma z nich a i ti museli rozšířit své úživné areály, zatímco ostatní pauperizovali, hledali přídatné zdroje obživy a vracovali se občas ke způsobu života, zaměřenému nikoli na řemeslnické kočování, ale na potulku a s ní spojenou žebrotu, krádeže, věštění, pojídání mřšin a jiné přešpeků. O takové cikány, více příživníky než kováře, přestali ovšem Kounicové, Lichtenštejnské a držitelé jiných významných panství projevat další zájem a vystavovali je proticikánské perzekuci, která se začala zmírňovat až za nástupců Marie Terezie.

Hrdeční a další drastické tresty, k nimž byli až dosud Cikáni odsuzováni při svých oprávněných vsupech do země a následněm potulování a dopadení, vymizely teprve z pří-

slušných nariadení Josefa II. Jeho základní dekret z roku 1782 se vztahoval na hoinou cikánskou populaci v Uhřech, již mělo být využito ke kolonizování některých sedmihradských území cikánské rodiny tam měly být usazeny a asimilovány tím, že by skoncovaly s kočováním a poulkou, odložily své kroje, opustily vlastní kulturu a zvyky, nahradily mateřštinu jazykem okolního obyvatelstva.⁶

Inspirován uherskými asimilačními praktikami vypracoval Jan Rudolf Ríkovič z Dobručky *Plaseneckou úvahu o moravských cikánech včetně návrhu, jak by měli být umravěni a užitečně vzděláni pro stát*. Podle názoru tohoto kanovníka bylo třeba všechny Cikány sepsat, vyhradit jim dosud neobydlená místa a tam v každé nové založené osadě ustanovit duchovního, který by ovládal cikánsčinu a mohl se tak starat o duchovní život farníků. Pro muže měla být zajištěna kovářská práce, ženy by se staraly o domácnost, děti měly navštěvovat školu a osvojit si alespoň znalost čtení.

Na Rikovičovo navázal daleko praktičtější ředitel moravskoslezských komorních statků Antonín Valentin Kaschnitz z Weinbergu, podle něhož bylo možno dílčkovat zjištěné moravské Cikány na majetku tzv. náboženského fondu, vzniklého během probíhajících tahdy konfiskací klášterní půdy. Navrhovatelův smysl pro aktuální císařovo usilí rozhodli o tom, že jeho podání nebylo uloženo ad acta, ale poskytl ho naopak podnět k vydání zvláštního nariadení k celé této otázce.⁷

Na základě reskriptu z roku 1784 měly být jednotlivé cikánské rodiny usazeny v osmnácti moravských a dvou slezských obcích, pokud možno v blízkosti patrimoniálních a farních úřadů. Faktické provádění dislokáčního projektu však naráželo na nejrůznější překážky, takže původně stanovený počet obcí se nakonec snížil o polovinu a rodiny v nich byly usazovány nikoliv po jedné, ale obvykle po dvojicích a někde i v menších skupinkách. Z celkového počtu asi 40 cikánských rodin se podařilo umístit v Bohusoudově rodiny Jiřina a Martina blize neurčených příjmů, v Bosonohách u Brna rodiny Martina Ištvána a Jana Zelinky, v Domamlu rodiny Jiřina a Martina Daniela, v Jecmeništi rodinu Pavla Ištvána, v Jesenci rodinu Jiřina Daniela, v Kavriánově rodinu Pavla Daniela, v Okrouhlé rodiny Jakuba a Jana Daniela a Eliáše Ištvána, v Oslavanech rodiny Jana Daniela a Bedřicha Ištvána, v Řehořově rodiny Jana Malíka a Jana Růžičky a konečně v Těšanech rodinu Jana Malíka.⁸

V příbyrcích, přidělených nebo posravených na náklad vrchnosti, překaly rodiny obvykle první zimu a pak se v závislosti na zdrojích své obživy (kovářství nebo koňské handličství) znovu dávaly do pohybu. Pokud je krajské úřady vyprávěl a dopadly, vracely je postřekem na původní místa jejich určení. To se opakovalo vícekrát za sebou a mělo vést k sedentarizaci, jejíž výsledky byly nesporné, nebo velmi problematické.⁹

V Bohusoudově a v Oslavanech vedl rozrod původních Cikánů spolu s přibíráním manželských partnerů a jiných přistěhovalců k trvalému usazení a nakonec ke vzniku lidnatých, tzv. cikánských taborní, kdežto v ostatních obcích cikánské rodiny v následných generacích populačně spíše stagnovaly a jejich příslušníci se na příkazaná místa vraceli nakrátko a vždy jenom přechodně, takže setrvali při kočovném a toulavém způsobu svého života.

Podle dekretu Josefa II. z roku 1785 Cikáni, kteří přišli do dědičných zemí z Uhřer, měli být pouze postřesáni pro nedovolené překročení hranic, nikoliv však vyhoštěni. Pokud tedy už jednou na Moravě byli, stávali se Danielovci, Holomci, Ištvánové a Malíci domácími Cikány a jejich pobyt byl v zemi de facto legalizován.⁹

Původně se tyto rodiny zdržovaly přechodně a vždy jen na krátký čas mezi poddánými, později bydlivaly ve stálejších příbyrcích, jež jim přidělovala vrchnost, nebo které si stavěly s vědomím patrimoniálních úředníků a rychtářů zpravidla na okrajích obcí či mimo obecní zástavbu. Takovým způsobem se moravští Cikáni vynořovali z dosavadní sociální

anonymity a zapojovali se do vesnického společenství, byť to bylo na nejnižším stupni jeho hierarchie.

Kromě těchto polokočovných a usazujících se cikánských rodí a jejich jednotlivých rodin se v zemi stále zdržovali a přibývali také Cikáni, kteří tábořili a rozdělovali ohně ve volné přírodě, žili v kůlnubáňkách a zanechávali výchovu svých dětí, neměli legální obživy a ohrožovali majetkové a veřejnou bezpečnost.

Ve sbíre *Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für Mähren und Schlesien* byli Cikáni uváděni spolu s jinými asociály jako vagabundi, tuláci a lidé hnani postřekem a teprve roku 1843 měli v rejstřících této souvislé řady samostatné heslo. Moravskoslezské gubernium nariadením č. 38/1843 vyzvalo všechny potvrzené krajské úřady a policijní ředitelství v Brně a v Opavě k účinnějšímu postihu potulných Cikánů a každému vrchnostenskému úředníku a starostovi, který by se neřídil platnými akty, položilo peněžité tresty nebo vězení.¹⁰

Průmyslová revoluce spolu s hospodářským liberalismem brala cikánským kovářům a koňským handličím poslední možnosti k jejich uplatňování na lokálních trzích, nutila je opouštět tradiční profese a hledat za ně náhradu v nádemické práci a příležitostných službách, doplňovaných různými nelegálními zdroji obživy. Proslincová ústava z roku 1867, přijatá po prusko-rakouské válce a po rakousko-uherském vyrovnání, přeměnila habsburskou monarchii v právní stát, který všeli kočovným a poulným Cikánům aplikoval sankce protináckého zákona a na polokočovně a usazujících se Cikány uplatňoval některá ustanovení domovského zákona.¹¹ V důsledku stápnujícího se pauperismu stávala se v průběhu 19. století poulika a žebrota masovým jevem, proti němuž bylo třeba vydat zvláštní zákon. Zákon o policejním vyprovádění č. 88/1871 ř. z. umožňoval politickým úřadům vykazovat a hrát postřekem do domovských obcí mj. všechny tuláky, zahaleče, osoby bez prokazatelných příjmů a povolných živností a propuštěnce z vězení a donucovacích prací. Zákon č. 108/1873 ř. z. byl pak namířen proti tulákům a proti osobám práce se štítcem, mezi něž patřili vedle propuštěnců z vězení a donucovacích prací také kočovníci, mezi něž patřili i písníkáři a konečně i Cikáni. Osob patřících do této druhé kategorie komediantů, hudebníci a písníkáři a konečně i Cikáni. Nový protitulácký zákon č. 89/1883 ř. z. byl zaměřen nejenom proti poulice, ale také proti žebrota a oba delikty byly restyány tvrdšími sazbaní, než tomu bylo v předešlé normě (potulka tulným vězením od 1 do 3 měsíců, žebrota tulným vězením od 8 dní do 3 měsíců). S novelizací zákona byl přijat zákon č. 90/1885 ř. z. o donucovacích pracích a polepšovnicích, určených jednak pro dospělé, jednak pro mladistvé proviníce (na Moravě působil od roku 1889 5 donucovacích pracoven s kapacitou 1000 – 1250 chovanců). Potulka a žebrota poskytl první podněty k tomu, aby se stát zabýval politickou příslušností osob k určité obci. Podle prováděcího obecního zřízení z roku 1849 se domovská příslušnost získávala narozemím, zatímto jiným, přijetím do obecního svazku nebo příkazáním státního bydlíště v obci. Jednotlivou úpravu domovského práva v obci provedl obecní zákon č. 58/1859 ř. z., ve kterém bylo odstraněno nabytí domovské příslušnosti čtyřletým pobytem v obci a místo toho byl uznan pouze nárok na udělení domovského práva, při čemž byly podmínky pobytu podstatně zhoršeny. Nový obecní zákon č. 18/1863 ř. z. stanovil, že každý státní občan musel mít v některé obci domovské právo, o tom byl pak vydán zákon č. 105/1863, který známěnal zásadní obrat v dosavadním zákonodárství o domovském právu. Domovské příslušnost bylo možno nyní dosáhnout pouze narozemím, stáckem, získáním veřejného úřadu a přijetím do domovského svazku; o tomto přijetí rozhodovala jediné sama obec a proti takovému rozhodnutí nebylo žádného odvolání. Podle § 19 příkazovala okresní hejman-

stří Cikány jako bezdomovce do domovského svazku: (1) obci, v níž se bezdomovec zdržoval v době, kdy byl odvezen na vojnu nebo dobrovolně nastoupil vojenskou službu; (2) obci, v níž bezdomovec alespoň deset let nepřetržitě a dobrovolně pobýval; (3) obci, v níž se bezdomovec narodil nebo v níž byl nalezen; (4) obci, v níž byl bezdomovec v době, kdy se začalo jednat o jeho domovské příslušnosti.

Domovský zákon, který zaručoval příslušníkům obce právo na nenučený pobyt stejně jako právo na cizinské zaopatření, byl novelizován zákonem č. 222/1896 ř. z. Novela ponechávala cizinské zaopatření v závislosti na domovském právu. Obec se strachovaly z břemen, která jejich pokladnám vyplývala z příslušnosti nemajetných a praceneschopných domovských příslušníků, jimiž bývali nejčastěji Cikáni. Odnad vznikaly téměř spory, z nichž svaražičky byl řešen až u nejvyšších kompetenčních míst.¹²

Zásadním proticikánským opatřením se stal výnos vídeňského ministerstva vnitřní ze 14. září 1888 o potírání tzv. cikánského zlořádu ve všech zemích Předlitavska. V případě, že by se skupiny cizích Cikánů snažily překročit hranice nebo se dostaly do pohraničních, případně do vnitrozemských okresů, měli být jejich příslušníci zadrženi a vyhoštěni. V obcích, kde byli dopadeni Cikáni bez prokazatelných vydávků, se k prozatímnímu cizinskému zaopatření ponechávaly pouze jejich děti a mládež, zatímco dospělí byli předáni soudům k potrestání podle zákona o tuláctví nebo do příslušných institucí ve smyslu zákona o donucovacích pracích a polepšovnicích. Když tato přípustnost nebyla konstatována, byli Cikáni podle haneckého zákona dodáváni *šípem* neboli *postřem* tam, kam domovský příslušník. Záhy z nich nesměl však být přikázán některé obci jako bezdomovec podle domovského zákona. Cikáni, kteří tábořením nebo pastvou svých tažných zvířat způsobili škody na lesním či polním majetku, měli být sňati podle zákona na ochranu lesů a polí. Ti z Cikánů, kteří trpěli nakazivými chorobami, měli být předáni do nemocnic, kdežto ostatní byli ošifňáni vlny, respektive se provedli jinak jejich odvíšení a dezinfekce. Cikánské koně, přilhané na trhy, bylo třeba oddělit od ostatního dobytka a zvířata s vozňivkou se musela utratit podle zákona o dobytčím moru. Koně, vozy a věci zadržovaných Cikánů se sepsovaly, braly do úřadu uschovy nebo vydražovaly ke křmí vydávají spojených se zadržáním, postřem, náhradou škod apod. Cestovní pasy a povolení provozovat živnost nebo hudební licence nesměli Cikáni zneužívat k pohoršlivému chování. Pokud by se tak stalo, měly jim být tyto doklady odňaty. Závětem se zátižňovala úzká součinnost četnictva a obcí při potírání tzv. cikánského zlořádu: „*Čin vice budou Cikáni ve své nevázanosti znepokojování a rušení, tím více se budou vyhýbat brájm, kde v jejich spřádáních poměrech není pro tuláky více místa.*“¹³

Vždy v měsíci lednu zpracovávala pak okresní hejmanství souhrnné relace o výsledcích, kterých bylo podle tohoto výnosu dosaženo za každý uplynulý rok. Pro vnitřní potřebu si pak úřady pořizovaly seznamy Cikánů příslušných do jednotlivých zemí podle okresů a obcí. Moravský přehled z roku 1894 poddřoval celkem 786 osob, z nichž připadalo na okres Brno 117, Dačice 62, Hodonín 107, Holešov 46, Hranice 47, Hustopeče 7, Jihlava 16, Kyjov 101, Liovel 30, Mikulov 8, Místek 4, Moravská Třebová 36, Nové Město na Moravě 12, Nový Jičín 23, Olomouc 1, Prostějov 2, Přerov 2, Šternberk 21, Šumperk 23, Třebíč 21, Uherské Hradiště 136, Uherský Brod 204, Valašské Meziříčí 18, Vyškov 25, Záhřeb 24 a Znojmo 14.¹⁴

Výnos vídeňského ministerstva vnitřní spolu s ostatními proticikánskými právními normami starého Rakouska přešel po roce 1918 do legislačního systému Československé republiky a tam zůstal v platnosti do vydání zákona o potulných cikánech, respektive jeho prováděcích nařízeních.¹⁵

Ustanovení zákona se vztahovala na tzv. potulné cikány, jimiž byli jednak kočovníci, a jednak tuláci „žijící po cikánsku“. Příslušníci obou těchto skupin byli pokládáni za cikány i tehdy, jestliže zůstali, hlavně v zimě, travili život ve stálych bydlících, jestliže tedy byli polousedlí. Hlavním nedostatkem tohoto úvodního článku byly bliže nerozvedené nebo vůbec chybějící definice základních pojmů. Zvláštní pojmy *tulák* a *cikánský způsob života*, jejichž výklad se ponechával praxi, zůstávaly neobčejně široké a všeobecné.

První předpoklad úspěšného proticikánského postupu spatřoval zákon v řádné evidenci cikánů. Aby je bylo možno konstatovat a vést v patrnosti, byli povinni dostavit se po předchozím vyzvání k soupisu. Blíží podrobnosti o řádné evidenci určoval prováděcí nařízení, které stanovilo vést v patrnosti všechny potulné cikány starší 14 let, již byli občany Československé republiky nebo se oprávněně zdržovali na československém státním teritoriu. Děti měly být evidovány s dospělou osobou, s níž žily ve společné domácnosti.

Vedním cikánů v patrnosti pověřilo ministerstvo vnitřní ústřední četnické pátrací oddělení v Praze jako nové zřízené Ústředí pro evidenci potulných cikánů, jehož působnost se vztahovala na území celého státu. Sýk tohoto orgánu se státním zastupitelstvím v Brně jako úřadem vedoucím ústřední rejstřík cikánských trestů se uskutečňoval podle výnosu ministerstva správnosti přímo a co nejrychleji. Za účelem evidence, respektive vyhošťování byl v době od 1. června 1928 do 15. srpna 1929 nařízen ministerstvem vnitřní celostátní soupis potulných cikánů, který prováděly politické a policejní úřady za pomoci četnictva a příspění obcí. Celkem bylo sepsáno více než 20 000 osob, kterým byla vyhotovena daktyloskopická karta a vydána cikánská legitimace. V zemi Moravskoslezské bylo k tomu účelu třeba 3650 cikánských legitimací, z nichž připadalo 1075 na politické okresy v pohraníci. Nejvíce potulných cikánů bylo přitom evidováno v tehdejších okresech Uherské Hradiště, Uherský Brod a Hodonín.¹⁶

Mislo obvyklých občanských průkazů se cikánské legitimace stávaly jediným průkazem totožnosti nejenom potulných cikánů, ale i obyvatel některých cikánských osad, které nechťely být přimout do obecního svazku (zde byly smutně prosilá zejména Luhačovice).¹⁷ Cikánské legitimace představovaly typický projev diskriminace cikánů jako celku a etnických Cikánů zvlášť.

Podobný důkaz poskytovaly také kočovnické listy. Tento doklad, který vydávaly okresní úřady na dobu jednoho roku, byl vlastně povolením k územnímu pohybu. Stálo v něm, pro které osoby platí a kolik tažných zvířat a kočovných vozů smí být používáno. Býval tam předepsán druh a směr jízdy a někdy určeno i území ke kočování. Kočovnické listy tak vyjadřovaly výjimečné opatření, které omezovalo právo svobodného pohybu.

Tábořit v tzv. tlupech zákon absolutně zakazoval, neboť tvoření takových seskupení pry obzvlášť ohrožovalo veřejnou bezpečnost. Pojem tlupey přitom nebyl definován, rozumel se jim však větší počet osob, než jaký tvořil rodinu a postřádal přitom příbuzenské vztahy mezi těmito osobami.

Předložený příspěvek zobrazuje Romny na Moravě a ve Slezsku ve většité proticikánských nařízeních a zákonů, uplatňovaných v rozmezí posledních čtyř staletí. Příslušníci sledovaného etnika k nám vstupovali od počátku 15. století, postupem doby již na našem území přibývalo a oni sami se tu stávali trvale přítomnými. Následkem odlišných činností, způsobu života a chování je však společnost nepřijímala, vytvářela si o nich mýty a stereotypy a mislo nekdějšího milosrdenství k nim přistupovala s nedůvěrou, obavami

Summary

The Rom first entered Moravia at the beginning of the fifteenth century and in the course of time their numbers increased. Because of their distinctiveness, different lifestyle and behaviour the majority society accepted them with mistrust, uneasiness and growing antagonism. These negative attitudes resulted in repressive normative acts that represented the basis of restriction, banishment and persecution of the Rom immigrants.

The anti-Rom manhunt started in the sixteenth century, continued and escalated in the next decades and culminated in the turn of the seventeenth and eighteenth centuries. The discrimination and persecution then continued, in a somewhat more moderate character, and didn't stop even in the rule of law: in the Austrian monarchy as well as in the democratic Czechoslovakia the Rom kept being citizens of the second rank.

Translation: Markéta Křížová

a se silicím odporem bez ohledu na to, zda setravávali při kočovném a potulném životě, nebo zda začali být usazováni, respektive se usazovali z vlastního rozhodnutí.

Výrazem odmítavého postoje se stávaly represivní normativní akty, na základě nichž byli Romové považováni za nežádáné hosty a obližně vetelce jako takoví se stávali objektivem omezení, vyhrožování a pronásledování. Protiromské štváře byly zahájeny v 16. století, pokračovaly a stupňovaly se s přibývajícími desetiletími a kulminovaly na přelomu 17. a 18. století. Diskriminace a perzekuce pěk ve zmiňované podobě pokračovala dále a mohla se zastavit až v podmínkách právního státu; ani v rakouské konstituci monarchie, ani v československé demokratické republice nevyšly najevo, však Romové jako právě rovní občane. Oece jim odmítaly přiznat domovskou příslušnost a rozhodoval o tom musely s konečnou platností zpravidla až politické úřady vyšších instancí, zatímco byrokratický aparát je konstrboval v policejních soupěch a přiděloval jim zvláštní ciksánské legitimace a kočovnícké listy, které omezovaly ústavou zaručená práva a svobody.

¹ J. Svátek, *Kulturníhistorische Bilder aus Böhmen*, Wien 1879, s. 279.

² F. Kameniček, *Směry a směry moravské*, 3. Brno 1905, s. 252; C. Nečas, *Artikuly o Romech ve středověkých památkách předbílhorovské Moravy*, Bulletin Muzea romské kultury 6, 1997, s. 11-12.

³ J. W. eingen, *Collex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus. Pragen 1720 a Sammlung autor k. k. Verordnungen und Gesetze von Jahre 1740 bis 1780*, Wien 1786-1787.

⁴ E. Pocházková, *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. stol.*, Sborník archivních prací 42, 1992, s. 307-409.

⁵ J. Hanzal, *Romové tolerovaní na Moravě v letech 1698 - 1784*, Časopis Matice moravské 114, 1995, s. 25-48.

⁶ E. Horváthová, *Cigáni na Slovensku*, Bratislava 1964, s. 119.

⁷ J. Hanzal, *Přehled dějin Cíkanů na Moravě do zánikem josefínských pokasů o jejich usídlení v 80. letech 18. stol.*, Dizertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1979.

⁸ MZA Brno, *Gubernium*, kart. 2182, č. 1883298.

⁹ C. Nečas, *Průběhy josefínského pokasu o azčení moravských Romů*, In: Nový Mats Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josef Válekovi jeho ženě a přátelům k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 384-391.

¹⁰ *Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für Mähren und Schlesien*, 25. Brunn 1844, s. 169.

¹¹ J. Janák, *Přetahy vznikly předválečné sociální spravy*, Brno 1970, s. 103-117.

¹² C. Nečas, *Spou o starobohémek Cíkanů*, Jižní Morava 10, 1974, s. 88-93; J. Horváthová, *Možnosti integrace nu příkladu moravských Romů*, Romano dzanben 1994, 1, s. 8-18; 14, *Kdo byl český Romové*, In: *Černobílý život* (v tisku).

¹³ E. Mayrhofer, *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den mit Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern mit besonderer Berücksichtigung des diesen Ländern gemeinsamen Gesetze und Verordnungen*, 3. Wien 1897, s. 665-669.

¹⁴ MZA Brno, *Moravské mistodržitelství ml.*, kart. 7908, č. 37800/09.

¹⁵ T. Holomek, *Problematika Cíkanů ve světle zákonné úpravy*, Demografie 9, 1969, č. 3, s. 210-213; C. Nečas, *K diskriminaci Cíkanů v buržoazním Československu*, Sborník prací Pedagogické fakulty v Brně, 76, Brno 1981, s. 41-74; M. Dlouhý, *Zákon o poměních ciksánů a činnosti činnicnu při jeho realizaci*, Křminalistický sborník 36, 1992, 12, s. 487-496.

¹⁶ SÚA Praha, *Generální veřejné občasná*, kart. 73, í. 127, č. 194/29, Slov. rovníž Z. Šipek, *Cíkánské legimace v Čechách v meziválečném období*, Český lid 76, 1989, 3, s. 133-137.

¹⁷ C. Nečas, *Z minulosti hahavovických Cíkanů*, Slovákco 18-19, 1976-1977, s. 75-96; (v ž: *Romská osada v Luhačovických*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 44, 1997, s. 175-182; D. Vališek, *Likvidace ciksánského tábora v Luhačovicích*, In: *Fenomén holocaust* (v tisku).